

12. Гавриловец, К.В. Воспитание человечности: кн. для учителя / К.В. Гавриловец. – Минск : Нар. асвета, 1985. – 183 с.
13. Казимирская, И.И. Творческая индивидуальность учителя и задачи высшего педагогического образования / И.И. Казимирская // Формирование творческой индивидуальности учителя: материалы науч.-практ. конф. / Белорус. гос. пед. ун-т; редкол.: И.И. Казимирская (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 1994. – С. 4–9.
14. Ухтомский, А.А. Заслуженный собеседник: Этика. Религия. Наука / А.А. Ухтомский. – Рыбинск: Рыб. подворье, 1997. – 567 с.
15. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 607 с.
16. Кузнецова, А.Я. Гуманистический аспект философии образования в условиях интеллектуального развития общества: автореф. дисс. ... докт. филос. наук: 09.00.11 / А.Я. Кузнецова; Алтайск. гос. ун-т. – Барнаул, 2010. – 47 с.
17. Гончарова, Е.П. Развитие творческой индивидуальности школьников в условиях профильного музыкально-педагогического обучения / Е.П. Гончарова. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2007. – 416 с.
18. Митина, Л.М. Теоретико-методологическое обоснование условий повышения качества профессиональной подготовки студентов / Л.М. Митина // Пути повышения качества профессиональной подготовки студентов: материалы междунар. науч.-практ. конф., Минск, 22–23 апр. 2010 г. / редкол.: О.Л. Жук (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2010. – С. 82–85.

The article deals with current issues of methodological understanding of higher education: it is proved the need for philosophical analysis of educational systems; indicated the problems of modern education in the context of the requests of a society; considered scientific approaches – sociological and axiological – to meet the challenges of contemporary education; reveals the concept of education in a methodological perspective; formulated a modern philosophical view of education content; offers a broad review of scientific literature on the philosophical and methodological vision in common pedagogy.

Key-words: higher education, philosophy of education, educational paradigm, the sociological approach, the axiological approach, individual determination, self-actualization.

УДК 37.035.6:39(477)

Горбова Н. А. *

КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ЗНАННЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Обґрунтовано актуальність імплементації методології етнопедagogічних напрацювань у теорію і практику сучасної освіти. Розглянуто культурно-антропологічний аспект етнопедagogічного знання та підкреслено важливість повернення проблеми етнопедagogіки у площину філософсько-освітнього аналізу.

Ключові слова: етнопедagogіка, культурно-антропологічний підхід, культуровідповідність, народне виховання, освітній простір.

Відродження національних культур із залученням етнічних культурних феноменів до розв'язання багатьох проблем розвитку сучасної особистості актуалізує процеси консолідації полікультурного суспільства та формування ненасильницького світу. Зазначене вимагає пошуку філософсько-освітніх стратегій і тактик актуалізації етнокультурного потенціалу в системі освіти та вивчення філософсько-освітнього впливу на розвиток особистості. Інтерес

* © Горбова Н. А., 2013

науковців і практиків до народної педагогіки й етнопедагогіки як засобів збагачення цілей, змісту і технологій освітньо-культурного процесу спонукає до відкриття нових можливостей використання етнопедагогічних напрацювань у сучасному освітньому просторі.

У зазначеному контексті філософське знання, яке традиційно здійснювало суттєвий вплив на формування освітніх і педагогічних уявлень та теорій, сприяє виявленню глибинних зв'язків педагогіки і культури, обміну ідеями, зокрема національно-культурного спрямування, у межах освітнього процесу. Культурно-антропологічний дискурс як органічна складова кожної філософської концепції відтворює цілісний образ сучасної людини на основі узагальнення уявлень про неї та аналізу суперечливих аспектів її природи.

Проблемами національних освітніх систем займаються багато вчених. Так, загально-методологічні підходи етнокультурної освіти висвітлено у працях М. Бахтіна, М. Бубера, В. Вахтерєва, Н. Максименко, П. Каптерєва, В. Кременя та ін.; предмет, функції, основні категорії етнопедагогіки як наукової галузі педагогіки досліджували Г. Волков, В. Краєвський, Н. Князева, В. Кукушин, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, Е. Хакімов та ін.; досить змістовно етнопедагогічне знання представлено в роботах класиків педагогіки – Я. Коменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

На різних напрямках теоретичних пошуків та дискурсів питання національної освіти розглядаються у методологічному плані (В. Андрущенко, В. Бех, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лекторський, І. Предборська, В. Огнев'юк, М. Попович, Н. Хамітов та інші) та в історико-культурному контексті (А. Бичко, В. Горський, В. Гльїн, О. Кульчицький, О. Огурцов, В. Шинкарук, Г. Щедровицький та інші). Що ж стосується педагогічного аспекту проблеми інтеграції народних традицій у виховання, то він досліджується переважно у межах концепцій національно-патріотичного виховання, формування громадянськості та толерантності людини (Г. Балл, І. Бех, Б. Бім-Бад, Ю. Римаренко, Л. Редькіна, В. Мосіяшенко, Г. Філіпчук).

Мета статті – розглянути культурно-антропологічний аспект етнопедагогічного знання та обґрунтувати актуальність імплементації етнопедагогічних напрацювань у теорію і практику сучасної освіти.

Етнопедагогіка як складова педагогіки, на думку Г. Корнетова, виконує дуже важливі функції: вивчає вже існуючі феномени освіти і способи отримання й організації знання про них та формує ідеали і норми цілеспрямовано організованої освіти, розробляючи шляхи її вдосконалення й оновлення. Завданням етнопедагогіки є не лише проникнення в сутність, цілі, механізми освіти як цілеспрямовано організованого процесу, а й розробка шляхів і способів підвищення їх ефективності, конструювання їх продуктивних моделей [1].

Зазначимо, що етнопедагогіка як наука про етнотрадиційну освіту, що включає як стихійні, так і спеціально організовані освітні явища, потребує вивчення етнотрадиційних феноменів освіти при використанні етнографічних і етнопедагогічних підходів. Саме означена сфера педагогічного знання пояснює народну педагогіку, збирає і досліджує досвід етнічних груп, заснований на багатовіковому поєднанні народних традицій.

До основних функцій народної педагогіки відносять також здійснення міжпоколінної трансляції, формування етнокультурної самоідентифікації, історичної пам'яті і спадковості поколінь, соціально-організаційну та інструментальну функції, що спрямовані на створення і перетворення навколишнього середовища, моральну, цінісно-орієнтаційну, нормативну, комунікативну функції, функції етнізації та етнокультурації молоді. Що стосується ознак етнокультурної освіти, то вони розкриваються через принципи цілісності сприйняття людського життя як самоорганізованої системи, єдності інтелектуального, емоційного, діяльнісного компонентів життєдіяльності особистості, неперервності, спадковості та наступності, природовідповідності й культуродоцільності, соціально-культурної детермінації тощо.

На жаль, у практиці сучасної педагогічної діяльності застосування тих чи інших етнопедагогічних засобів є часто безсистемним, а отримані в ряді досліджень ефекти від їх застосу-

вання – недостатньо обґрунтованими. Зазначене дає підстави припустити, що результативна реалізація функцій етнопедагогіки істотно підвищитися за умови розроблення критеріїв відповідності вимогам часу.

Ураховуючи можливості етнопедагогіки, можна стверджувати, що соціокультурний простір освіти є тим полем, яке може відтворювати різноманіття культур, а також розвивати в особистості культууроформуючу здатність до рефлексії, яка виступає необхідною передумовою формування крос-культурної грамотності. Саме взаємодія культури та освіти забезпечує виробництво, передачу, освоєння й споживання знань і цінностей. У цьому сенсі культура може бути представлена як накопичений людиною досвід діяльності, необхідний для відтворення цієї діяльності шляхом формування (освіти) людини. Тож, етнопедагогічна діяльність посідає у цьому плані особливе місце, адже спрямована на систематизацію культурних змістів, а кінцевою метою має формування здатності людини «оживляти» культурні смисли.

Освіта, як найважливіша складова культури, покликана забезпечити входження людини в культурне середовище через залучення до культурних цінностей. Вона не може бути обмеженою рамками вітчизняних культурних цінностей, а має вирішувати завдання збагачення індивідуальних та громадських ментальних якостей даного соціуму загальнолюдськими цінностями, вона має формувати крос-культурну грамотність як вид функціональної грамотності, що виступає цілісним, інтегративним механізмом та включає здатність до осмислення, розуміння, володіння культурою діалогу, широкого спілкування з культурно-інформаційним середовищем.

Варто зазначити, що у багатьох дослідженнях до цілісної системи національного виховання відносять такі важливі компоненти, як:

- формування національної свідомості, почуття загальнонаціональної гордості й утвердження їх як одного з головних принципів виховання;
- утвердження свідомості та почуттів належності до певного народу;
- виховання відповідальності за долю своєї поліетнічної Батьківщини;
- всебічний розвиток культури міжетнічного спілкування, подолання як неповажного ставлення до національних почуттів і традицій, так і їх абсолютизації;
- рішуча боротьба проти проявів націонал-нігілізму та націонал-шовінізму, усунення причин, що їх породжують;
- утвердження поваги і прихильності до загальнолюдських цінностей, здійснення прориву до багатства загальноцивілізаційної культури та духовності, подолання відчуження людини від неї.

Причому, доведено, що така система виховання повинна охопити всі вікові групи та прошарки населення, відзначатися науковістю, дохідливістю, індивідуальним підходом, урахуванням психологічних особливостей людей різних національностей, толерантним ставленням до них [4].

Зауважимо, що полікультурна освіта, на думку більшості педагогів, має здійснюватися у трьох напрямках:

- інформаційного насичення (повідомлення знань про традиції, звичаї різних народів, специфіку їхньої культури та цінностей тощо);
- емоційного впливу (в процесі реалізації першого напрямку – інформаційного насичення – важливо викликати відгук у душі учня, «розворушити» його почуття);
- поведінкових норм (знання, отримані дитиною про норми взаємин між народами, правила етикету, повинні бути обов'язково закріплені в його власній поведінці).

Зважаючи на вказане, етнопедагогіка має реалізовуватися у такій послідовності:

- національне виховання (мета – прищеплення любові і поваги до свого народу, гордості за його культурно-історичні досягнення);

- ознайомлення дітей з людьми найближчого національного оточення (мета – формування доброзичливого ставлення до однолітків і дорослих інших національностей на основі прилучення до їх звичаїв і традицій);
- повідомлення знань про етнічну самобутність віддалених народів (мета – формування емоційно-позитивного ставлення до національного різноманіття планети).

Варто підкреслити, що така послідовність, яка так чи інакше задекларована в більшості освітніх документів, не має на сьогоднішній день конкретних механізмів своєї реалізації, моделей впровадження в життя тих постулатів, які є імперативними вимогами сучасної освіти.

У цьому сенсі нестача філософсько-методологічних підходів для вирішення проблеми імплементації етнопедагогічного знання у сучасний освітній простір підтверджується відсутністю зв'язку сучасної освіти з усіма її складовими, а також недостатньою імплементацією методології етнокультурної освіти. Характерною рисою сучасного освітнього простору є також певна фрагментарність і фасеточність розгляду етнопедагогіки та майже повне зведення аналізу складного і багатогранного феномену, яким є етнопедагогіка до описовості та пошуку засобів впровадження окремих її елементів у педагогічну практику.

Рефлексія модернізаційних змін в освіті засвідчує необхідність переходу до нових стратегій та методологій навчання і виховання, до зростання педагогічного простору до освітньо-культурного, підсилення його світоглядними, аксіологічними, етичними, цивілізаційними, людиноцентристськими компонентами, що не в змозі зробити повноцінно тільки педагогічна наука.

Саме тому абсолютизація універсальних загальнолюдських пріоритетів та цінностей, що сталася, на думку російського дослідника В. Кувалдіна, непомітно «...із безлічі вимірів поняття «глобалізації» можна виділити два найочевидніших: загальнопланетарний масштаб інтернаціоналізації світової економіки; універсалізація або гомогенізація економічного життя, яке під впливом обміну знаннями, людьми, товарами, культурними цінностями і тощо усе більш тяжіє до єдиних стандартів, принципів і цінностей» [3].

У такому сенсі культурно-антропологічна площина розгляду етнопедагогіки спрямовує навчання і виховання не на формування абстрактної людини, а на визначення належності людини до тієї чи іншої нації, на вивчення людини як носія національної психології, національного характеру, національної самосвідомості. У той же час, зважаючи на те, що людина не живе ізольовано, а взаємодіє з представниками різноманітних культур, не можна обмежуватися національними рамками, що, власне, надає підстави для теорії і практики формування людини в умовах міжкультурної взаємодії.

Аналіз історико-філософської та психолого-педагогічної літератури доводить, що вивчення процесу становлення й розвитку національних систем освіти дає змогу виділити й сформулювати етнопедагогічні та етнодидактичні принципи, основою яких є ідея цілісного відображення національної і загальнолюдської культури в цілях, змісті освіти, у методах, прийомах навчання і виховання, які узагальнюють деякі дослідники [5]:

- принцип відповідності змісту освіти етнофілософським поглядам і сучасному менталітету Ното *educandus* (зміст національної освіти, з одного боку, повинен відповідати етнофілософським поглядам народу, а з іншого – відображати сучасний менталітет, що відображає глобальні процеси інтеграції, взаємодії, взаємозбагачення різноманітних культур і філософських течій);
- принцип відповідності змісту освіти, форм і методів навчання етнопсихологічним особливостям людей (етнопсихологія як міждисциплінарна галузь знань, вивчаючи етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування національної самосвідомості та етнічних стереотипів, має сформулювати знання про життя етносу як в однорідному за своїми соціальними й культурними характеристиками середовищі, так і в реальному багатонаціональному світі, який передбачає діалог етносів, готовність представників різних національностей до позитивного контакту);

- принцип поширення полікультурності в освіті, оскільки відсутність у представників того чи іншого етносу поліваріантності освіти призводить до обмеження розвитку мислення і національної самосвідомості;
- принцип відповідності форм і методів навчання етнопедагогічним традиціям (система виховання і навчання, що створена народом і базується на народному ґрунті, має ту виховну силу, якої немає в кращих системах, заснованих на абстрактних ідеях чи запозичених у іншого народу, тому в сучасних методологічних дослідженнях ставиться питання про етнічну зумовленість методів і прийомів навчання, які повинні виходити з визнання того, що сприйняття і мислення кожного народу є своєрідними і т.п.);
- принцип етнометодологічної імплементації цілей, змісту і технологій навчання і виховання (визнання того факту, що однією з причин загальної деградації культури є відрив освіти від традиційного виховання і етнопедагогіки, більшість педагогів у подоланні цього явища навіть у етнокультурній варіативності не йдуть далі доповнення освіти окремими компонентами етнопедагогіки, у той же час ресурс етнічності передбачає зміни саме в освітніх підходах та стратегіях, методологічними засадами яких можуть бути концепції М. Бахтіна про екстериторіальність культури, про існування культури на межі епох, що розвиваються сьогодні в культурології, герменевтиці, педагогіці, а також, філософія людиноцентризму В. Кременя [2] та, більш за все, принципи, положення, зауваження, які є складовими вітчизняної філософської спадщини, що чекають на ґрунтовні дослідження).

Зазначене підтверджує думку про важливість повернення проблеми етнопедагогіки у площину філософського аналізу, особливо зважаючи на той факт, що до основних категорій педагогіки, яка відокремилась від системи філософських знань на початку XVII століття, відносяться виховання, навчання і розвиток, які разом складають систему освіти. У межах педагогічних наук (фундаментальні, методичні, спеціальні, практико-зорієнтовані) чільне місце посідає етнопедагогіка, синонімами якої часто називають «народну педагогіку», «народне виховання», «національне виховання», «народні традиції і виховання» тощо.

Отже, культурно-антропологічна рефлексія етнокультурної компоненти соціального життя і, зокрема, освіти дає можливість виокремити певні закономірності етнокультурного процесу, що мають бути враховані сучасною методологією освіти:

- закон антропологічної орієнтації суспільства і суспільного життя, які так чи інакше втілюють в собі інтереси, цінності людини, служать їй;
- закон хвилеподібності суспільного життя: суспільні чинники, створені людиною, задля розв'язання власних проблем, відчужуються від людини, потім знову підпорядковуються їй;
- закон зростаючих масштабів «оберненості» суспільства: у міру розвитку людини та суспільства масштаби цієї «оберненості» суспільства проти людини збільшуються, а тиск суспільства на людину посилюється;
- закон збереження цілісності й автономності людини у суспільстві: за будь-яких форм та масштабів підкорення людини суспільним інститутам особистість зберігає себе як тотальність, як суб'єкт;
- закон нелінійності розвитку людини в суспільстві: у всесвітній історії немає односпрямованого процесу сходження та розвитку людини, і цей процес включає в себе відступи, багатоманітність форм, супроводжується не лише досягненнями, а й втратами;
- закон відносного розвитку свободи та творчості людини: відкидається якесь абсолютне розуміння свободи та творчості, вони сприймаються такими величинами, що пов'язані з конкретно-історичними умовами розвитку людини і суспільства і такими, що існують у кожному моменті буття людини;
- закон зростання ролі людини у суспільстві, історії (зростання антропологічного детермінізму в всесвітній історії).

Висновки. Отже, етнопедагогіка, предметом якої постають закономірності та правила народного виховання і навчання, має своїм предметом дослідження переважно такі джерела як фольклор, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, іграшки та ігри, народні й молодіжні свята, досвід родинного виховання тощо. Замість критичного переосмислення ідеології освіти відповідно до сучасної соціально-педагогічної ситуації етнопедагогіка не вводить в життя національні традиції і наукові правила (концепції заміщуються ідеологічними імперативами (класовими, національними тощо), що впливає на мету, зміст і технології освіти та призводить до втрати узгодженості теорії і практики).

Певний відхід етнопедагогіки від індивідуального самовизначення особистості, а також орієнтація науки лише на позитивні якості людини створили ілюзії безконфліктного входження молоді в соціум, спрямували педагогічну діяльність на ідеальну модель виховання, яка не лише не є адекватною часу і не дозволяє залучати молодь до культуро- і природовідповідного життєвого й морального самоздійснення, а навіть навпаки, використовує і обґрунтовує набір стандартних способів вихованої роботи, які посилюють відчуження Homo educandus від освіти, орієнтують включення її в соціальне життя в репродуктивному статусі замість творчого входження у світ культури.

Саме тому принциповим положенням визнається орієнтація етнопедагогіки на вироблення нового знання щодо використання народної мудрості в розвитку і формуванні повноцінної особистості з її біосоціодуховною сутністю, реалізація якої дозволяє жити в системі координат, що постійно змінюються і вимагають нового, нелінійного, трансгресивного мислення.

Разом із тим, філософсько-освітній, антропологічний вимір етнопедагогічної парадигми, в якій формування етнокультурної компетентності особистості має бути підсилене етноантропологічними засадами, відповідає вимогам сучасного культурно-антропологічного контексту буття людини. Саме культурно-антропологічні аспекти етнопедагогічного знання постають тією галуззю взаємодії філософії і педагогіки, яка спроможна оптимізувати проектування розвитку повноцінної, повнофункціональної особистості.

Список використаних джерел:

1. Корнетов, Г. Б. Педагогические парадигмы базовых моделей образования: [учеб. пособие] / Г.Б. Корнетов. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 121 с.
2. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 575 с.
3. Кувалдин В. Б. Глобализация — светлое будущее человечества? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scenario.ng.ru/printed/interview/2000-10-11/5_future.html.
4. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: Проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К.: Юрінком, 1995. – 272 с.
5. Троїцька Т. С. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога / Тамара Серафимівна Троїцька. – Сімферополь : Таврія, 2006. – 376 с.

Summary. Horbova N.A. On the cultural anthropological aspects of ethno-pedagogical knowledge. The actuality of implementation of methodology of ethno-pedagogical groundwork to the theory and practice of modern education has been substantiated. The cultural anthropological aspect of ethno-pedagogical knowledge has been considered and the importance of converting convert ethno-pedagogical problems into educational analysis has been emphasized.

Key words: ethno-pedagogy, cultural anthropological approach, cultural conformity, folk upbringing, educational space.